

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY
VA O'RTA MAHSUS TA'LIM
VAZIRLIGI

1930

BUXORO
DAVLAT
UNIVERSITETI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION RIVOJLANISH
VAZIRLIGI

**“БАШАРИЯТ МАЪНАВИЙ ЮКСАЛИШИ ВА
ЁШЛАР ТАРБИЯСИДА АЛИШЕР НАВОИЙ
МЕРОСИНING АҲАМИЯТИ”**

мавзусидаги республика онлайн

илмий-амалий анжумани

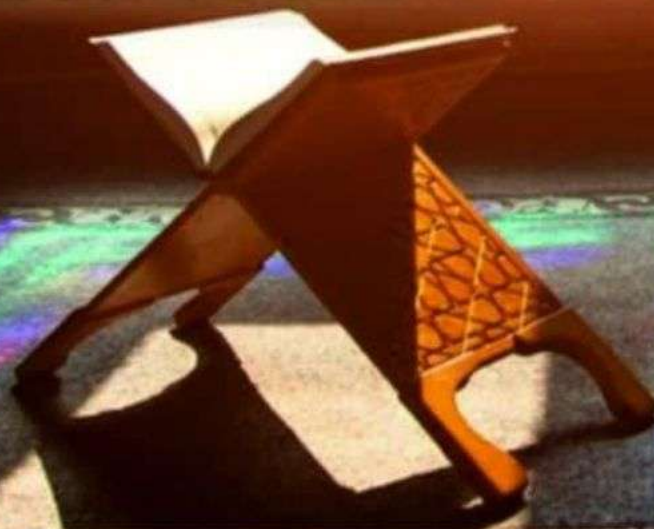
МАТЕРИАЛЛАРИ

*Alisher
Navoiy*

580

**5 февраль 2021 йил
Бухоро**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**БАШАРИЯТ МАЪНАВИЙ
ЮКСАЛИШИ ВА ЁШЛАР
ТАРБИЯСИДА АЛИШЕР НАВОИЙ
МЕРОСИНИНГ АҲАМИЯТИ**

мавзуидаги республика онлайн илмий-амалий конференция

МАТЕРИАЛЛАРИ

2021 йил 5 февраль. Бухоро

shunday buyuk ihtiroilar sohibini bilish, vatandoshimiz ekanligini his qilib yashash hech kimni befarq qoldirmasa kerak. Albatta bu barcha fuqarolarimizda, ayniqsa yoshlarda milliy g'urur va iftihar tuyg'ularini shakllanishiga xizmat qiladi.

Mustaqil O'zbekiston ma'naviy siyosatining asosini komil insonlarni tarbiyalab yetishtirish g'oyasi yotadi. Barkamol insonlarni tarbiyalab yetishtirish vatanimizda davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan hozirgi davrda millat quyoshi Alisher Navoiyning ma'naviy merosi, serqirra ijodini o'qish va o'rganish yoshlar ma'naviyatini o'stirish, Navoiy mezonidagi komil inson qanday bo'lishi kerakligini teran anglashlari va ulug' ajdodlariga munosib vorislar bo'lib yetishishlari uchun ilmiy-ma'rifiy jihatdan yordam beradi.

Muxtasar qilib aytganda, mutafakkir ma'naviy merosining yosh avlodni g'oyaviy tarbiyasida tutgan o'rni, inson tarbiyasi bilan bog'liq o'git-nasihatlari, fikr-mulohazalari, talab-ko'rsatmalari, orzu-istaklarini bir yerga jamlab, ularni tartib bilan joylashtirib chiqsa, insoniy kamolotga erishish yo'llari ko'rsatilgan o'ziga xos nazmiy dastur, qo'llanma vujudga keladi. Shu bois, biz ko'targan mavzuga olimlarimiz, tadqiqotchilarimiz yana qaytadilar, degan umiddamiz.

ALISHER NAVOIY G'AZALLARIDA DARAXTLAR BILAN BOG'LIQ OBRAZLARNING BADIY IFODASI

Rustamova Gavhar

Buxoro davlat univesiteti tayanch doktoranti

Alisher Navoiy lirik merosi Navoiygacha yaratilgan fors-tojik hamda turkiyzabon xalqlar she'riyatining davomi bo'libgina qolmay, barcha zamonlarda yaratilgan o'zbek she'riyati namunalarining gultoji sanaladi. Navoiy g'azaliyotining an'anaviy obrazlar tizimida *shamshod, sarv, chinor, to'biy, suman, savsan, sunbul* singari daraxt va gul obrazlari alohida o'rin tutadi. Ulug' mutafakkir shoir ushbu obrazlar orqali odatda, ma'shuqaning adl bo'yi-yu, xush qomatini go'zal usulda mubolag'ali ta'rif etishga urinadi.

Alisher Navoiyning "Xazoyin ul-maoniy" kulliyotidan o'rin olgan g'azallardan saralab olingan "Qaro ko'zim" to'plamiga mansub "Menmudurmenkim sening vasling muyassardir mango..." deya boshlanuvchi g'azalida quyidagi bayt mavjud:

Sarvni o'rtab, sumanni elga ber, ey bog'bon,

Kim bukun hamsuhbat ul sarvi sumanbardur mango. [3.8]

Ushbu baytda *sarv, suman, bog'bon, sarvi sumanbar* so'zlari tanosub san'atini yuzaga keltirgan. P.Shamsiyev va S.Ibrohimovlar tomonidan tartib berilgan "Navoiy asarlari lug'ati"da sarvga quyidagicha ta'rif berilgan:

Sarv –1.To'g'ri, tik o'sadigan, qishin-yozin ko'm-ko'k turadigan, hidi yoqimli, xushqomat bir daraxt. 2. Go'zal sevgilining qaddi-qomati, go'zal sevgilining o'zi. [2.547] Demak, shoir birinchi misrada bevosita bog'da o'suvchi sarv daraxti xususida so'z yuritilsa, keyingi misrada istiora san'ati oraqali sarv qadli yor nazarda tutiladi. Shoir demoqchiki, "Ey bog'bon, bog'ingdagi sarv o'rta, sumanni elga, ya'ni o'zgalarga bersang ham mening parvoyim yo'q, chunki bugun oqbadan, xush isli, xush qomatli yor mening hamsuhbatimdir".

Yuqoridagi baytda Navoiy o'z tole'yidan mamnun, sarafroz oshiqni ta'riflab, bog'bonni unga havasmand etgan bo'lsa, quyidagi baytda esa aksincha, ko'kargan shamshodi bilan xushhol-u xursand yurgan bog'bonga havas qiladi:

Vahki sindi naxli ummedim, xusho ul bog'bon,

Kim erur xushhol bir navrasta **shamshodi** bila.[1]

«Soqiyo, talx o'ldi ayshim hajr bedodi bila»deya boshlanuvchi g'azal Alisher Navoiyning o'z hayoti bilan bog'liq voqealarni aks ettiruvchig'azallardan biri sanaladi. Chunki unda yaqin kishisidan ajralib, shodligi g'amga alishgan, qattiq qayg'u chekkan odamning hasrat-o'kinchlari, bevafo va bebaqo dunyo, uning adolatsizishlaridan norozi qalbning nidosi ifodalangan. Navoiy o'z anduhlari, shaxsiykechinmalarini ham an'anaviy obrazlarda, umumiy tarzda bayon qilishni ma'qul ko'rgan, lekin, shunday bo'lishiga qaramay, ushbu she'rda an'anaviy ifoda-istioralar zamiridasamimiy insoniy dard, motamzada yurakning fig'on-hasrati, noxush kayfiyatini his etamiz.

Ma'nosi: «Umidim niholi sindi evoh, nobud bo'ldi. Ko'kargan shamshodi bilan xushholu xursand yurgan bog'bonga havasim keladi.» Alamli o'kinch va dard bor bu misralarda — "naxli ummadi"ni yo'qotgan odamning ichidan otilib chiqqan dard va boshqalarga nigoh tashlab taskin topishi bor. Uning niholi singan, umidlari chilparchin, ammo boshqa bog'bonlarning niholi ko'kargan, ular shod. Bu hasad emas, umidli nigoh, hayotga, abadiyatga bog'lanish, hayot abadiyatini his etish. Baytdagi «sindi» so'zi ham o'ziga xos mazmun kasb etadi: Falak zulmi, ajal shamoli uning umid niholini sindirdi, u bo'lsa bir g'azabga kelib, osmon qabatlarini sindirishga chog'lanadi, bir achchiq-achchiq hasrat mayini sipqoradi, bir «navrasta shamshodi»dan xushhol bog'bonlarga qarab taskin topadi. Shu-da insonning ahvoli, uning qo'lidan boshqa nima ham kelardi? Shoir alamzada odamning ruhiy ahvolidagi o'zgarishlar, to'lqinlarni bir nechta she'riy baytda ana shunday teranlik bilan chizadi. Navoiyning shoirona musavvirlik mahorati ham shunda ko'rinadiki, bir o'rinda sarvli bog'i bo'lgan bog'bondan o'zini baland etsa, boshqa o'rinda "navrasta shamshodi" bilan xushhol yurgan bog'bonga havas qilib o'ksiydi. Ehtimol, shu bilan ham bu dunyoning omonatligi, undagi jamiki narsalarning va lahzalarning o'tkinchiligiga ishora qilgandek bo'ladi.

«Qaro ko'zim» to'plamidagi «Ey, sanga qomati diljo' ra'no» misralari bilan boshlanuvchi g'azal matla'dan to maqta'gacha yorning go'zalligini vasf etadi.

Qomating nozuku **to'bi** nozuk,
Sarv ra'novu torong'u ra'no.

Ey musulmonlar, o'larmenkim, erur
Asru ul **sarvi sumanbo'** ra'no. [3.20]

To'bi yoki tubo diniy e'tiqodda jannat daraxti deb faraz etilgan go'zal daraxt. Ya'ni baytda ma'shuqa qomatining xushbichimligi-yu nozikligi jannat daraxti to'biyning go'zalligiga qiyoslanmoqda. G'zaldan ko'rinadiki, ushbu o'rinda ham ishq ilohiyga ishora mavjud.

«Erur ko'ngulda safo ishq toza dog'i bila» – «Xazoyin-ul maoniy» ning birinchi devoni bo'lmish «G'aroib-us sig'ar»ga kiritilgan va AlisherNavoiyda kam uchraydigan taxallussiz g'azallardan biri shu satr bilan boshlanadi. Ushbu g'azal Navoiyning «Badoe'-ul bidoya» devonida ham mavjud. Demak, u shoirning yoshlik yillarida yozilgan.

G'azal boshdan oyoq ishq ilohiyini kuylashga yo'g'rilgan, biz tahlilga tortmoqchi bo'lgan quyidagi bayt ham majoziy tashbih-istioralar orqali an'anaviy obrazlardan biri *sarv* vositasida bayon etiladi:

Qucharga **sarv** niholi biri qadingdek ermas,
Agar ketursa ani bog'bon quchog'i bila. [1]

Baytning zohiriy ma'nosi quyidagicha: Shoir mahbub qomatini eng chiroyli daraxtga o'xshatmoqda, *nihol* esa uning yoshligiga ishora qilmoqda. Yo'q, mahbuba qomati sarvdan ham chiroyli, axir sarvni quchganda yor quchgandayin halovat tuyish mumkinmi? Bog'bon sarvlarni quchoqlab olib kelsa ham, lekin bu yor qomatini quchganchalik zavq bermaydi.

Ammo baytning zohiriy ma'nosi ham bor. Tasavvufda qad deganda so'fiylar purning haybati, ilohiylik alomati bor odamni nazarda tutganlar. Shunday bo'lgach, baytning boshqacha ma'nosi ham kelib chiqadi: «Garchi bog'bon bog'dagi go'zal sarv daraxtlarini namoyishkorona quchib kelsa-da, lekin ularning birortasi komil inson — purning salobatli, sarv qomatidek emas, ularni quchish pirga sig'inishday halovat berolmaydi».

Xulosa sifatida aytish mumkinki, daraxtlar bilan bog'liq obrazlar Alisher Navoiy g'azallarida an'anaviy obrazlar tizimini tashkil etadi. Sarv, shamshod, to'bi obrazlari orqali yor vasfi, ma'shuqa go'zalligi, ham majoziy, ham ilohiy ishq tarannum etiladi. Hazrat Navoiyning ulug'vorligi shundaki, unda zohiriy va botiniy ma'nolar, ya'ni ishq ilohiy va ishq ma'joziy ifodalar bir-biriga xalaqit bermaydi, balki bir-birini to'ldirib, quvvatlab turadi. Boshqacha aytganda, ishq haqiqiy tasviridan ishq ma'joziy tasviriga yoki aksincha holatga oson o'tiladi, kitobxon

goh u ma'nodan, goh bu ma'nodan, goh har ikkisidan zavqlana oladi. Misralarni qayta-qayta o'qigani sayin, uning ma'no qirralarini teranroq kashf qilib boradi.

Adabiyotlar:

1. Навоий А. Фаройиб ус-сиғар // Навоий А. МАТ. 20 томлик. 3-том. – Т.: Фан, 1988. – 616 б.
2. Навоий асарлари луғати. Тузувчилар: П.Шамсиев, С.Иброҳимов. – Т.: Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1973. – 784 б.
3. Қаро кўзим.–Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. – 768 б.

NAVOIY ILMIIY MEROSI - MILLIY MA'NAVIY YANGILANISHIMIZ POYDEVORI

Turdiyev Bexruz Sobirovich,

BuxDU, “Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi” kafedrasini izlanuvchisi

Bugun buyuk mutafakkir va davlat arbobi Alisher Navoiy merosini keng va atroflicha o'rganish, uning asarlarida ulug'langan gumanistik g'oyalar mohiyatini xalqimiz, ayniqsa, yoshlar qalbi va ongiga singdirish yuzasidan ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Alisher Navoiyning ijodiy faoliyati serqirraligi bilan nafaqat o'zbek mumtoz adabiyoti, balki Sharq va butun dunyo adabiyoti tarixida ham o'z betakror o'rniga ega. Allomaning ilmiy merosi ona tilimizning beqiyosligi hamda buyukligini anglashda muhim ahamiyatga ega. Zero, Navoiyni anglash, uning falsafiy-axloqiy, madaniy-ma'rifiy mushohadalarga boy asarlarini o'qish va tushunish har bir inson uchun ulkan baxtdir.

Zero, prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: “Alisher Navoiy bobomizning **“Odamiy ersang, demagil odami, Onikim, yo'q xalq g'amidin g'ami”** degan satrlarida qanchalik chuqur hayotiy hikmat, falsafa bor. Ya'ni, bu dunyoda insonlarning dardu tashvishlarini o'ylab yashash – odamiylikning eng oliy mezonidir, xalqning g'amidan uzoq bo'lgan insonni odam qatoriga qo'shib bo'lmaydi, deb ta'kidlamoqda ulug' bobomiz. Bu o'lmas satrlar bizning bugungi hayotimiz bilan, bizning orzu-intilish va amaliy harakatlarimiz bilan naqadar hamohang ekani odamni hayratga soladi”[1].

Darhaqiqat, Navoiy saroyda yuqori lavozimlarda faoliyat yuritgan paytlarda ham xalqning og'irini yengil qilish dardi bilan yashagan. Avvalo, xalq manfaati, shahar va mamlakat obodonchiligi, ilm-fan va madaniyat ravnaqi, adolat tantanasi uchun xizmat qilgan. Tarixchi Xondamirning yozishicha, Navoiy dehqonchilik ishlarini yo'lga qo'yib, juda yaxshi natijalarga erishgan. O'z mablag'i hisobidan 52 rabot, 20 hovuz, 16 ko'prik, bir qancha to'g'on, ariq, hammom, masjid-madrasalarni qurdirgan. Navoiy ijod ahli vakillariga homiylik qilib, ularning kamol

2-шўъба. АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ НАСРИЙ МЕРОСИ

Н.Бекова, Ж.Шаропов «РУҲ УЛ -ҚУДС»ДА ЙИЛ ФАСЛЛАРИ ТАЛҚИНИ.....	145
<i>Gulova Anorgul, Axmadova Farangiz</i> “MAHBUBUL –QULUB” ASARI – ALISHER NAVOIY NASRIY MEROSINING DURDONASI.....	149
<i>Саидова Райҳон</i> “НАСОЙИМ УЛ-МУҲАББАТ”ДА МАЛОМАТ ВА МАЛОМАТИЙЛИК.....	152
<i>Sodiqova Dilorom</i> HADISLAR BADIY TALQINIDA NAVOIY VA MISKIN IJODIDAGI UYG`UNLIK.....	156
<i>Sherxon Qorayev</i> ALISHER NAVOIY ADABIY MAJLISLARI.....	160
<i>Ғайрат Муродов</i> ЗАМОНАВИЙ РОМАНДА АЛИШЕР НАВОИЙ СИЙМОСИ.	164
<i>Шавкат Ҳайитов</i> КОМИЛ ЖАМИЯТ ВА КОМИЛ ИНСОН ОРЗУСИ.....	171

3-шўъба. АЛИШЕР НАВОИЙНИНГТИЛМИЙ МЕРОСИ ВА ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ

<i>Маматкул Жўраев</i> АЛИШЕР НАВОИЙ ҲАҚИДАГИ ХАЛҚ РИВОЯТЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ ТАРИХИГА ДОИР.....	177
<i>Ўраева Дармоний, Назарова Гулбаҳор</i> НАВОИЙ ҒАЗАЛЛАРИДАГИ МИФОНИМЛАРНИНГ АСЛИЯТ ВА ТАРЖИМАДА БЕРИЛИШИ.....	186
<i>Собит Авезов</i> НАВОИЙ ИЖОДИДА ФОЛЬКЛОР АНЪАНАЛАРИ.....	190
<i>Арипова Халима</i> АЛИШЕР НАВОИ И УЗБЕКСКИЕ МАКОМЫ.....	195
<i>Vozorova Lobar</i> ALISHER NAVOIYNING XALQ SAN`ATI VA UNING TURLARIGA DOIR MULOHAZALARI.....	197
<i>Мунис Жўраева</i> НАВОИЙНИНГ “ФАРҲОД ВА ШИРИН” ДОСТОНИНИНГ ЎЗБЕК ХАЛҚ ДОСТОНЛАРИГА ТАЪСИРИ.....	201
<i>Rajabova Ra`no</i> ALISHER NAVOIY IJODIDA FOLKLOR AN`ANALARI.....	203
<i>Kamildjanov Muxammadjon Ne`matdjonovich</i> ALISHER NAVOIY ILMIY MEROSIDA KOMIL INSON MAVZUSI.....	206
<i>Rustamova Gavhar</i> ALISHER NAVOIY G`AZALLARIDA DARAXTLAR BILAN BOG`LIQ OBRAZLARNING BADIY IFODASI.....	210
<i>Turdiyev Bexruz Sobirovich</i> NAVOIY ILMIY MEROSI - MILLIY MA`NAVIY YANGILANISHIMIZ YO`DEVORI.....	213
<i>Тўраева Лайло</i> АЛИШЕР НАВОИЙ АСАРЛАРИДА ДЕХҚОНЧИЛИККА МУНОСАБАТ ИФОДАСИ.....	216
<i>Худайкулова Латифа</i> ФОЛЬКЛОР АСАРЛАРИ СЮЖЕТИДАГИ МОТИВЛАРНИНГ “МАЖОЛИСУН-НАФОИС” ДА АКС ЭТИШИ.....	218
<i>Nikmatova Nigina</i> ALISHER NAVOIY – ILM NOMIYSI.....	221